

Türkiye'nin İran Politikasında Sivil Toplum Kuruluşları: 1990'lara ve 2000'lere Dair Bir Değerlendirme

Filiz Cicioğlu¹

Aslı Büşra Bayraktar²

Özet: Türkiye’de çok uzun bir süre sivil toplum kuruluşlarının (STK) dış politika üzerindeki etkisi konusu geri planda kalmış ve göz ardı edilmiştir. Soğuk Savaş yıllarında STK’ların dış politika üzerindeki etkisi oldukça sınırlı iken günümüzde bu söylem en azından söylem düzeyinde de olsa hissedilebilir durumdadır. Günümüzde de dış politikaya yön vermek anlamında STK’ların etkisinin zayıf olduğu aşikardır. 2000’li yıllarda geliştirilen “komşularla sıfır sorun”, “ekonomik işbirliği yoluyla karşılıklı bağımlılığın artırılması” ve “çok boyutlu dış politika” gibi yeni dış politika anlayışı neticesinde İran ile ilişkilerin hızlı bir şekilde iyileşmeye başlaması, STK’ların bölgeye giderek daha fazla ilgi duymalarını ve dış politika alanındaki etkinliklerini arttırmalarını sağlamıştır. Bu çalışma STK’ların dış politika üzerindeki etkisini Türkiye ve İran arasındaki ilişkiler çerçevesinden 1990’lı ve 2000’li yıllarda yaşanan gelişmelere bağlı olarak incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum Kuruluşları, Dış Politika, İran, Türkiye

Giriş

Soğuk Savaş sonrası iki kutuplu dünya ortadan kalkmış ve uluslararası arenada STK’ların önemli bir aktör olması süreci ivme kazanmıştır. Soğuk Savaş sonrası Türkiye yakın coğrafyasında meydana gelen olaylara karşı ülke içindeki ve dışındaki akrabalık bağları nedeniyle yeni dış politika pa-

1. Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

2. Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

rametreleri geliştirmiştir. Devletlerin dış politikada ekonomide liberal politikalar takip etmesi iř insanlarının ve iř dūnyasının dikkatini çekmiş ve bu alanda yeni kuruluşlar ortaya çıkmıştır.

Son yıllarda toplumsal kesim tarafından da dış politikaya ilgi oldukça artmıştır. Bunun nedeni olarak ise yakın zamana kadar ‘halk tarafından dış siyasetle ilgili meselelerin anlaşılmaz, erişilmez ve hikmetinden sual olunmaz mevzular olarak algılanmasının değişmesi halkın aydınlanması’ (Alkan, 2002: 96) olarak gösterilebilir. 1990’lı yıllarda ortaya çıkmış bu ilgi günümüzde olgunlaşarak daha örgütlü ve kapsamlı bir dış politika etkinliğine dönüşmüş ve toplumun bazı kesimlerinin dış politikayla ilişkisi Türk dış politikasına belirli yönelimler kazandırmak üzere eylemli bir katılım arayışına dönüşmüştür (Doğan ve Mazlum, 2006: 13). Ekonomik, toplumsal ve siyasal alanda liberalleşme ve demokratikleşme sonucu oluşan yeni ortamda dış politika oluşum sürecine devlet içindeki farklı aktörler ve toplumsal yapılanmalar dâhil olmaya başlamıştır.

Türk dış politikasında yeni bir olgu olan STK’ların dış politikada nasıl ve ne ölçüde etkili olabilecekleri konudan konuya değişiklik göstermektedir. STK’lar çoğunlukla siyasal karar vericiler tarafından belirlenmiş konular üzerinden çalışmalarını sürdürürlerken bazen de Türkiye’de iç ve dış politikayı belirleyebilmektedirler. Ancak bazı düşünce kuruluşlarının (TESEV ve SETA gibi) yapmış olduğu çalışmalar, hazırladıkları raporlar siyasal iktidarın o bölgeye yönelik yeni politikalar belirlemede bir fizibilite çalışması niteliğinde olabilmektedir (Sever Cicioğlu, 2012). Ancak STK’lar hem Türk devlet geleneğindeki dış politikada kararların yürütme erki, askeri ve sivil bürokratik elit tarafından alınmasına bağlı olarak hem de kendi eksiklikleri nedeniyle karar süreçlerinde çok etkili olamamaktadırlar.

Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları

Türkiye’deki ‘‘sivil toplum’’ ne Batı’dakine benzer bir şekilde aşağıdan yukarıya doğru ve iki yüz yılda kurulmuştur, ne de Doğu’ya atfedildiği gibi tamamen devletin gölgesindedir (Akşit vd., 2003). Genel bir bakış aşıısıyla denilebilir ki imparatorluktan ulus devlete geçiş ve tek parti dönemine kadar olan sürecin temel özelliği, modern bir sivil toplum için gerekli olan koşulların toplumsal tabandan gelen talep ve gelişmelerle değil üstten yapılan devletçi seçkinlerin politikalarıyla yapılmasıdır. Bunun sonucunda ise özerk bir

yapı olan sivil toplumun doğasında çelişkili bir durum ortaya çıkmıştır. Örneğin dernek kurma özgürlüğü 1924 Anayasası'nda tanınmış ancak çeşitli yasaların getirdiği sınırlamalar sonucu tamamen yürütme organının güdümüne bırakılmıştır (Duman, 2008). Sivil toplum unsurlarının canlanması ise 1946 yılında tek parti döneminin kapanıp çok partili döneme geçiş sonucu mümkün olabilmıştır. Muhalefet odaklarının seslerini yükseltmelerine ve örgütlenmelerine olanak tanıyan bu gelişme sonrası farklı kesimler tarafından 1960'a kadar olan süreçte 37 yeni parti kurulmuş ve sendikal örgütlenmelerde önemli bir artış gözlenmiştir. Ancak 27 Mayıs 1960'da DP iktidarı ordunun yönetimi ele almasıyla sona ermiş ve Türkiye'deki siyasal işleyiş süreci, demokrasinin kurumsallaşması sekteye uğramıştır. 1950-1980 arası dönemde sivil toplum açısından her ne kadar önemli gelişmeler yaşanmış olsa da STK'lar siyasal aktörlerin karşısında çok etki gösterememişlerdir.

1980'lerde Doğu Avrupa, Sovyetler Birliği ve dünyadaki gelişmelere paralel olarak Türkiye'de de sivil toplum akademik ve kamusal söylem içinde yükselişe geçti. 1980 yılı sonrası takip edilen iktisadi ve siyasi politikalar sonucu piyasa ekonomisi, özelleştirme, özgürlük, insan hakları, kültürel haklar, kadın hakları, çevre, siyasal katılım gibi değerler yükselmiş ve bu değerler hem siyasal partilerde hem de sivil toplum örgütlerinde yankı bulmuştur (Çaha, 2002: 181). Türkiye'de her ne kadar 1990 yılından sonra STK'larda güçlenen AB üyeliği ihtimali ile iç hukuk sisteminin demokratikleşmesine yönelik reformlara, şehirleşme ve sanayileşme sonucu ülke içi nüfus hareketine bağlı olarak artış gözlenirse de (Hırai, 2007: 106) 1990'larda devlet-toplum ilişkisine, güçlü devlet geleneği ile kimlik siyasetinin ülkenin geleceğini belirleme mücadelesinde birbirlerini zarara uğratmak için takip ettikleri çaba damgasını vurmuştur (Keyman, 2006). Bu dönemde Kürt sorunu etrafında şekillenen kimlik siyaseti, sivil toplumun, güvenlik demokrasisinin, hak ve özgürlüklerin genişletilmesinin yerini aldığı söylenebilir.

2000'li yıllar itibariyle değerlendirme yapıldığında, geleneksel yarı resmi ve yükselmekte olan yeni değerler etrafında, sivil toplum Keyman'ın sınıflandırmasıyla "toplumsal sorunlara çözüm bulma çabasının oluştuğu, iletişim ve müzakere alanı", "siyasi ve ekonomik ilişkilerin ve yaşam alanlarının dışında yer alan ve hareket eden örgütsel yaşam" ve "devlet-toplum / birey ilişkilerinin demokratik düzenlemesine katkı veren kamusal alan" olarak önemli bir noktaya gelmiştir (Keyman, 2006). Türkiye'de 2000'den bu yana yaşanan

bazı dōnüm noktaları sonucu sivil toplum, demokratikleşme açısından etkili birer aktōr olarak algılanmaya başlamış ve bŸyŸk bir gelişme gōstermiřtir. 1992 yılında Rio de Janeiro’da gerçekleştirilen BM DŸnya evre ve Kalkınma Konferansı sırasında, 21. yŸzyılın asıl hedefi olarak belirlenen sŸrdŸrŸlebilir kalkınmaya nasıl ulaşılabileceği belgelendirilmiş ve TŸrkiye’nin de Başbakan dŸzeyinde temsil edildiği Konferans’ta ‘‘GŸndem 21’’ başlıklı somut bir kŸresel eylem planı benimsenmiştir (www.mfa.gov.tr) ‘‘İnsanlık tarihsel bir dōnŸm noktasıdır’’ tŸmcesiyle başlayan GŸndem 21, amacın vazgeçilmez bir yōntemi olarak kŸresel ortaklık kavramını gŸndeme getirmiştir. Bu kavramla birlikte, tŸm dŸnyada geleneksel yōnetim anlayışı yerini ‘‘yōnetiřim’’e, yani katılımcılığa ve ortaklıklara dayalı yeni bir yaklaşıma bırakmaya başlamıştır. Bu yeni yaklaşım kapsamında, yerel yōnetimler, STK’lar, diğer yerel aktōrler merkezi yōnetimlerle uluslararası topluluğun ortakları olarak nitelendirilmeye başlamıştır (www.mfa.gov.tr). 1999 yılında yaşanan ve 20.000 den fazla insanın ōlŸmŸyle sonuçlanan Marmara Depreminde ise STK’lar gōnŸllŸlŸk esasına dayalı halktan gelen yardımlar ve bağışlar ile devletten daha etkin bir rol Ÿstlenmiř ve bŸyŸk destek toplamıştır. STK’ların toplumsal algıda tanınırlık bakımından zirveye çıktığı dōnem olan 1999 Marmara Depremi sonrası sŸrete STK’lar daha meşru bir kurum olarak da algılanmaya başlamıştır (Özbaş, 2008: 3). 6şubat 2001’de yaşanan ekonomik krizi devlet-ekonomi ilişkilerini yeniden yapılandırmayı amaçlayan reform sŸrecini başlatmıştır. Devlet-ekonomi ilişkilerini yeniden dŸzenleme, devleti etkin ve verimli bir yōnetim aygıtı olarak yeniden kurma ve en azından retorik dŸzeyinde demokrasi ile sŸrdŸrŸlebilir ekonomik bŸyŸmeyi birbirleriyle bağlantılı bir ilişki olarak gōrme, gŸlŸ ekonomi programının sivil toplumu tŸm bu sŸrelerin ōnemli bir aktōrŸ olarak algılamasına neden olmuştur (Keyman, 2006). Bōylece sivil toplum sadece toplum yōnetiminin ve demokratikleşmenin bir aktōrŸ değil, ekonomi programının da desteklenmesi ve kabul edilmesine katkı sağlayacak ciddi bir aktōrŸ konumuna gelmiştir. 2002’de yaşanan bir diğer ōnemli gelişme ise TŸrk siyasetinde yeni bir dŸzenle sonuçlanan genel seçimler olmuştur. 1990’lı yıllarda meydana gelen başarısız koalisyon hŸkŸmetleri sonrası AK Parti oğunluk hŸkŸmeti devlet-toplum ilişkilerinin yeniden yapılanması ve demokratikleşmesi yōnŸnde oluşan toplumsal bekleyiş ortaya çıkarmıştır. 1999 yılında Helsinki Zirvesinde TŸrkiye’nin AB’ye aday Ÿlke ilan edilmesi sonrası TŸrkiye-AB Ÿyeliđi sŸre-

cinin derinleşmesi çerçevesinde Kopenhag Kriterleri önem taşımaktadır. 1993 yılında AB tarafından kabul edilen her aday ülkenin uymak zorunda olduğu Kopenhag Kriterleri Türkiye'de örgütlenme özgürlüğü ve medeni haklar üzerinde uygulanan kısıtlamaları kaldırarak sivil toplum faaliyetleri için uygun bir platform oluşmasına katkı sağlamıştır. Sivil toplum bu süreçte Türkiye'ye karşı kültürel kimlik, demokrasi ve ekonomik refah eksikliği gibi alanlarda var olan olumsuz söylemleri yok etmeye ve ilişkilerin geliştirilmesine yönelik ana aktör konumuna geçmeye başlamıştır.

Son yıllarda toplumsal yaşamda yaygın hale gelen ve derinleşen sivil toplum örgütleriyle ilgili bir tasnif yapıldığında Türkiye'deki sivil toplum örgütlerinin çok geniş bir yelpazeye yayıldığını söylemek mümkündür. Ayrıca resmen örgütlü sivil toplum kesimine ek olarak son yıllarda resmen örgütlü olmayan çok sayıda grup, platform, vatandaş inisiyatifi de ortaya çıkmıştır (Özbudun, 1999: 114). 1980'lerden bu yana, sivil toplumun kurumsal varlık anlamında çokluğundan rahatlıkla söz ederken aynı rahatlığı onun işlevsel anlamda varlığından bahsederken duyabilmek pek mümkün değildir (Karaman, 2014). Bunun sebebi ise Türkiye'deki STK'ların Türk Anayasasına bağlı olarak da belli başlı sorunları bulunmasıdır. Siyasal katılımın kapsamını, siyasal partilerin ve toplumsal örgütlerin taban-tavan ilişkilerini ve siyasal partilerin bu örgütlerle, bu örgütlerin kendi aralarındaki ilişkilerini sınırlandırıcı yasaların varlığı da sivil toplum kuruluşlarının etki alanını daraltmaktadır (Erdoğan Tosun, 2001: 396). Diğer nedenler arasında ordunun Türk siyasal hayatında etkin ve baskın bir konumda olması ve Türkiye siyasetinin diyaloga, uzlaşmaya kapalı olması sayılabilir. Genel olarak bu sorunun temelinde ise değişen dünya şartlarını algılamakta güçlük çekmemiz, "sanayi devrimi"ni kaçırmamız, dolayısıyla toplumsal, ekonomik ve kültürel yapı dönüşümünde gecikmemiz, çağdaş anlamda sivil toplumun gelişmesine engel olduğu görüşü mevcuttur (Bayhan, 2002). STK'ların en önemli niteliklerinden olan devletten özerk bir varlığa sahip olma statüsüyken Türkiye'deki STK'ların devlete bağımlı olması temel problemlerdendir. Bu problemin nedenleri arasında üretimin ve mülkiyetin devletin elinde olmasından dolayı sivil toplumun ekonomik olarak devlete bağımlı olması, siyasal kültürümüzde var olan devleti yüceltme, onu toplumun üstünde konumlanması ve son olarak da devletten korkma sonucu sivil toplum kuruluşlarının toplum içindeki farklılıkları yok ederek devletle uyumluluk göstermesi sayılabilir.

1990'lı Yıllarda Türkiye'nin İıran Politikası ve STK'lar

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan beri en büyük komşusu İıran'a yönelik politikası genel olarak "çatışmaya dönüşmeyen bir gerginlik" içerisinde olmuştur (İnat, 2013: 226). Türkiye ile İıran arasındaki ilişkilerin son döneme kadar güven ve işbirliğinden çok rekabet ve güç mücadelesi ortamında ve ideolojik farklılıklar etrafında şekillendiği söylenebilir. 1979 İıran İslam Devrimi sonrası İslam'ın radikal-seküler ya da radikal-ılımlı olarak farklı şekillerde yorumlanması iki ülke arasındaki ilişkileri etkilemiştir. Özellikle '90'lı yıllarda yoğun bir şekilde yaşanan ideolojik kavga farklı rejimler arasında yaşanan rekabet iki ülke arasında büyük gerginliklere sebep olmuştur. 1990'lı yıllar, özellikle Cumhurbaşkanı Özal'ın ölümünün ardından, Türk-İıran ilişkilerinde en sorunlu dönem olmuştur. İlişkilerin kötüleşmesine yol açan nedenlerin Türk iç politikasında yaşanan laik-İslamcı çatışmasına İıran ile ilişkilerin de dâhil edilmesi, ABD'nin İıran'a karşı izlediği yalnızlaştırma politikaları ve yaptırım kararı sonrası Türkiye'ye yönelik baskıların artmasıdır.

Son olarak Türkiye İıran'ı PKK'yı desteklemekle suçlarken, Tahran da Ankara'yı ülkesinin güvenliğini tehdit eden Halkın Mücahitleri Örgütü gibi gruplara destek vermekle suçlamıştır. Özellikle 1996'da başbakan olan Necmettin Erbakan döneminde İıran ile ilişkilerin iç siyasete alet edilmesi iki ülke arasında gerginliklere sebep olmuştur. Bu dönemde Türkiye'de işlediği cinayetlerle gündeme oturan Hizbullah örgütüne İıran'ın destek sağladığı senaryoları bir başka güvensizlik konusu olmuştur (Aljazeera, 2014). İki ülke yönetiminin bu durumu yalanlaması ise gergin ortamı yumuşatmış ve ilişkiler inişli çıkışlı bir şekilde devam etmiştir.

1990'lı yıllarda popülarite kazanan sivil toplum tüm dünyada demokrasinin en önemli ayaklarından kabul edilmeye başlamıştır. Bu yıllarda İıran ile sorunlu olan devlet ilişkileri sivil toplum alanına da yansımış, devlet makamları tarafından birbirlerine karşı yapılan suçlamalara sivil toplum da katılmıştır. Özellikle 24 Aralık 1995 seçimlerinde iktidara gelen Erbakan'ın uygulamaları Batı dünyası ve büyük sermayeleri rahatsız etmiştir. Erbakan'ın en belirgin özelliğinin sadece Siyonizm'e, oradan hareketle İsrail'e değil, başta ABD ve Avrupa Birliği olmak üzere Batı olarak tanımlanan dünyaya ya da Batı ekseninde oluşmuş olan dünya sistemine karşı olmasıdır (Çakır, 2012). Erbakan, ticareti geliştirmek amacıyla İıran, Pakistan, Malezya, Singapur

ve Endonezya'yı kapsayan ziyaretler yapmıştır. Ayrıca İran ile doğalgaz ithalatını öngören bir anlaşma imzalamış ve dünya İslam birliğinin bir tür başlangıcı olarak D-8'in kurulmasına öncülük etmiştir. Bu tür uygulamalardan rahatsızlık duyan STK'ların başında TÜSİAD gelmektedir. 1980'li yıllarla Türk ekonomisinin dış pazarlara, özellikle de AB pazarına açılmasıyla iş insanlarının bu pazarların gerekliliklerine olan hassasiyetlerinde önemli değişiklikler yaşanmıştır (Bayraktar, 2005). Bu pazarları kaybetmemek ve ülkenin buralardaki imajını düzeltmek büyük Türk şirketleri açısından büyük önem taşıyordu. Dolayısıyla, TÜSİAD demokratikleşmeye özel bir vurgu yapmaya başlamış ve demokratikleşme dernek üyelerinin ticari faaliyetleri üzerinde etkili bir faktöre dönüşmüştür (Bayraktar, 2005). Nitekim dernek, ordu tarafından Refahyol hükümetine karşı başlatılan kampanyada yer almış ve İslamcı iktidarın cumhuriyeti tehdit ettiğini belirtmiştir. Böylece TÜSİAD yanında DİSK, Türk-İş, TOBB, TESK ve TİSK ile tarihe post-modern darbe olarak geçen 28 Şubat süreciyle birlikte Refahyol hükümetinin devrilmesinde rol oynamıştır. TÜSİAD'ın bu girişimlerini sadece İran'a karşı yürütülen politikalara bağlamak doğru olmayacaktır. Ancak TÜSİAD'ın dış politika alanında Türkiye'nin İran ile ilişkilerinde irtica söylemini araç olarak kullanması ve demokratikleşme adına vurgu yapmasına İran'ı alet etmesi TÜSİAD örneğinin İran başlığı altında yer verilmesine sebep olmuştur.

Bu dönemde İran ile ilişkilerin seyrinden rahatsızlık duyan sivil toplum alanında faaliyet gösteren diğer örgütlenmeler Atatürkçü Düşünce Derneği ve Çağdaş Yaşamı Destekleme Dernekleri'dir. Bu dernekler 1990'lı yıllarda gazeteci ve aydınlara yönelik düzenlenen bazı suikastlarda İran'ın parmağı olduğunu öne sürmüşlerdir. Öncülüğünü Atatürkçü Düşünce Derneği ile Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği'nin yaptığı çok sayıda Kemalist STK milliyetçilik, laiklik ve çağdaşlık ekseninde "Türkiye, İran olmayacak" şeklindeki söylemlerle toplumu mobilize etme çalışmalarının örgütleyicisi konumunda olmuşlardır (Erdoğan Tosun, 2001: 235-236). Böylece STK'ların İran ile ilişkilerin bozulmasında çok etkin oldukları söylenebilir. Görüldüğü gibi sivil toplumun iktidar ya da devlet ideolojisiyle bir mücadele ya da bağımlılık ilişkisine girmesi demokratikleşme sürecine çok katkı sağlamamaktadır (Bayraktar, 2005). Ancak 2000'li yıllar itibarıyla dış politika alanında geliştirilen yeni politikaların ilişkileri düzeltmesiyle sadece siyasi, ekonomik ve kültürel alana değil sivil toplum alanına da nasıl katkı sağladığı görülecektir.

2000’li Yıllarda Türkiye’nin İıran Politikası ve STK’lar

1990’lı yıllardan farklı olarak, 2000’li yıllarda Türkiye-İıran ilişkilerinin siyasi düzlemde artan diyalog ve geliştirilen işbirliği ile olumlu bir seyir izlediği söylenebilir. 2000’li yıllarda Türkiye-İıran ilişkilerinde temel belirleyiciler, bu dönemin önemli bir bölümünde iktidar olan AK Parti’nin kısmen Özal’ın dış politika yaklaşımına benzeyen yeni dış politika anlayışı, bu anlayış çerçevesinde gelişen ekonomik ilişkiler, İıran’ın nükleer çalışmaları çerçevesinde ABD ve diğer Batılı ülkelerden gelen baskılar ve PKK konusunda çatışmadan işbirliğine dönüşen yaklaşımlar olmuştur (İnat, 2013: 193). Son on yılda, Türk dış politikasının artan bu etkinliğinin uluslararası bir ilgi çektiği görülmektedir (Kutlay, 2011). NATO bünyesinde geliştirilen Füze Savunma Sistemi kapsamında Türkiye’ye erken uyarı radar sisteminin yerleştirilecek olması ve Arap Baharı çerçevesinde Suriye’de yaşanan halk hareketleri konusunda Türkiye-İıran arasında sorunlar yaşansa da 2000’li yıllarda ilişkiler hızlı bir gelişme göstermiştir.

2000’li yıllarda Türkiye ile İıran arasında geliştirilen işbirliği ve diyalogun sonuçları özellikle ekonomi alanına yansımıştır. AK parti, makroekonomik istikrarı, ekonomik büyümeyi ve özel yatırımı teşvik eden iş dünyasının partisidir (Gümüşçü ve Sert, 2009). 1990’lı yıllardaki güvenlik odaklı dış politikanın aksine, ekonomi odaklı dış politikanın yükselişe geçmesiyle iki ülke arasındaki ticareti arttırmak için iş insanları dernekleri de faaliyete geçmiştir. Özellikle MÜSİAD İıran ile ilişkilere önem vererek karşılıklı ziyaretlerde bulunmuş ve İıranlı iş insanlarıyla kendi bünyesindeki iş insanlarını bir araya getirerek iş fırsatlarını değerlendirmeyi amaçlamıştır. Nisan 2003 tarihinde İıran ticaret heyetinin MÜSİAD Genel Merkezi’ne gerçekleştirdiği ziyaret sırasında konuşan dönemin MÜSİAD Genel Başkan Yardımcısı Dr. Ömer Bolat’ın barışın teminatı olarak ticaretin mutlaka artırılması gerektiğini vurgulayan ifadelerinden İıran ile ilişkilerin canlandırılmasına ne kadar önem verdiği anlaşılmaktadır.

Bu alanda yapmış olduğu girişimlerden biri de 2003 yılında komşu ülkelerin iş insanları arasındaki ticari ilişkileri arttırmayı, küresel bir iş insanları ağı kurmayı ve ortak projeler gerçekleştirmeyi hedefleyen (Zaman, 2003) 7. Uluslararası İş Forumu (IBF) kongresi dolayısıyla İıran’ın başkenti Tahran’a düzenlenen iş gezisidir. 18-20 Ekim tarihlerinde gerçekleşmiş olan

geziye dönemin Sanayi Bakanı Ali Coşkun, dönemin Ak Parti milletvekilleri Özkan Öztürk, Mustafa Demir, IBF Başkanı işadamı Erol Yazar ve dönemin MÜSİAD Başkanı Ali Bayramoğlu yanı sıra 60 kadar sanayici ve iş insanı katılmıştır. MÜSİAD'ın İran iş gezisi, yurt içinden olduğu kadar yurt dışından da büyük ilgi görmüştür. İslam dünyasından 2 bin kadar iş insanının katıldığı 7. IBF Kongresi vesilesiyle düzenlenen iş gezisinde MÜSİAD üyeleri İranlı iş insanları ile karşılıklı ticaret imkânlarını ve iş fırsatlarını değerlendirerek anlaşmalar yaparak iki ülke arasında ekonominin canlanmasına katkıda bulunmuşlardır (Yeni Şafak, 2003). Dönemin Sanayi Bakanının MÜSİAD ile bu geziye katılması siyasal iktidar tarafından dış politika alanında sivil toplumun da birer aktör konumunda olduğunu ve sivil topluma vermiş oldukları önemi göstermektedir.

Bu yıllarda İranlı iş insanlarının MÜSİAD'a yapmış oldukları ziyaretler göze çarpmaktadır. Bu ziyaretlerden biri 2007 yılının Şubat ayında Türk-İran İş Konseyi Eşbaşkanı Dr. Feridun Entazari'nin de aralarında bulunduğu İran Ticaret Sanayi ve Madenler Odası'na bağlı bir heyet tarafından gerçekleştirilmiştir. Dönemin MÜSİAD Başkanı Ömer Bolat, ziyaretin çok yararlı olduğunu ikili görüşmeler sonrası iki ülke arasındaki ilişkilerin daha da gelişeceğini belirterek 2006 yılında 6 milyar dolar olan ticaret hacminin, ileriki yıllarda 10 milyar doları aşabileceğini tahmin ettiklerini belirtmiştir (Yeni Asya, 2007). 2009 yılının Ekim ayında da MÜSİAD, 11 milletvekili, 50'nin üzerinde bürokrat ve çeşitli sektörlerden 100 iş insanının yer aldığı İran heyetini ağırlamıştır. Dönemin MÜSİAD Başkanı Ömer Cihad Vardan yaptıkları görüşmelerin her iki ülke iş insanları için oldukça yapıcı sonuçlar doğurduğunu ifade etmiş ve amaçlarının yalnızca iyi niyet temasları gerçekleştirmek olmadığını, ikili görüşmeler vasıtasıyla kalıcı ve daha geniş çaplı yatırımları da içeren iş bağlantıları olduğunu dile getirmiştir (Timetürk, 2009).

İran ile ilişkilerine oldukça önem verdiğini her zaman dile getiren MÜSİAD Yönetim Kurulu, 2010 yılının Haziran ayında BM Güvenlik Konseyinde Nükleer Program nedeniyle İran'a yaptırımların artırılması hususunu eleştirerek, bu durumun öncelikle Türkiye'yi ve Türkiye'nin bölge barışı için yaptığı çalışmaları olumsuz yönde etkileyeceğini bildirmiştir (Milliyet, 2010). Ayrıca MÜSİAD, bu kararın bölgesel ve uluslararası barış ve güvenlik açısından isabetsiz bulmuş, dünya ülkelerini bu konuda daha barışçı çözümler üretmesi gerektiğini belirtmiştir. İran'ı önemli bir pazar

ve tedarikçi olarak gören MÜSİAD'ın bu konuda göstermiş olduğu tutumun, Türkiye'nin bölgenin bir barış havzasına dönüşmesi amacıyla geliştirdiği politikasıyla uyum içinde görünmektedir.

2010 yılı sonrasında da MÜSİAD ile İran arasındaki karşılıklı iş gezileri devam etmiştir. 2014 Haziran ayında Tebriz Valisi Dr. Ahmad Alireza Beigi'nin daveti üzerine dönemin MÜSİAD Genel Başkanı Ömer Cihad Vardan ve farklı sektörlerdeki 60 MÜSİAD üyesi iş insanı İran'ı ziyaret etmiştir. MÜSİAD heyeti buradaki yatırım fırsatlarını değerlendirerek inşaat, turizm, makine ve gıda sektörlerinde önemli iş bağlantıları yapıp, çeşitli protokoller imzalamıştır (www. Haberler.com). 3. Doğu Azerbaycan Uluslararası Yatırım İmkânları Forumunda konuşan Vardan İran ile Türkiye arasındaki yüksek vergiye dikkat çekerek ticarete yaşanan sorunların çözülmesi halinde iki ülke arasındaki ticaret hacminin üç katına çıkabileceğini ifade etmiştir (Yeni Şafak, 2011). Ayrıca Afro-Avrasya bölgesine sayısız iş gezisi düzenleyerek binlerce işadammın bölgeye açılmasına yardımcı olan MÜSİAD, Tebriz Ticaret, Sanayi ve Maden Odası ile imzalanan işbirliği anlaşması ile yurtdışı irtibat halkalarına bir yenisini daha eklemiştir.

MÜSİAD şubeleri de İran'a ziyaretlerde bulunmaktadır. 2012 Aralık ayında MÜSİAD'ın Erzurum şubesi tarafından İran'a düzenlenen iş gezisinde Türkiye ile İran arasında yaşanan ticari sorunlar tartışılmıştır. Görüşmeye iş insanların yanı sıra Atatürk Üniversitesi Rektör Yardımcısı Prof. Dr. Fahrettin Korkmaz ile Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Rektör Yardımcısı Prof. Dr. Mehmet Biber'de katılarak iki ülke arasındaki ticari problemler ile gümrük sorunlarının bilimsel araştırmalarla incelenmesi kararı alınmıştır. MÜSİAD'ın Elazığ şubesi de 2014 Haziran ayında İran'a iş gezisi düzenlemiştir. Bu görüşmeler sırasında MÜSİAD İran Temsilcilik Başkanı Jemal Seyedrasuli ile MÜSİAD Elazığ Şube Başkanı Av. İbrahim Gök arasında çeşitli sanayi dallarında işbirliğini geliştirmeye yönelik bir protokol imzalamışlardır (www.musaid.org.tr).

Görüldüğu gibi Kemal Kirişçi'nin deyimiyle Türkiye'nin "ticaret devleti"ne dönüşmesi, iş çevrelerinin dış politikadaki etkinliğinin artmasına neden olmuştur (Uzun, 2014: 110). 2000'li yıllarda İran'a yapılan resmi ziyaretlere iş insanları derneklerinin büyük çoğunluğu katılarak İran dahil komşu ülkelerle hem Türkiye'nin ekonomik ilişkilerinin gelişmesine katkı sağlamışlar hem de "TİM (Türkiye İhracatçılar Meclisi), TOBB (Türkiye Oda-

lar ve Borsalar Birliği), DEİK (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu), MÜSİAD (Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği) ve ASKON (Anadolu Aslanları İşadamları Derneği) gibi özel sektörü temsil eden kuruluşlar Türk dış politikasının belirlenmesinde önemli bir aktör olarak ortaya çıkmış ve Türkiye-İran ekonomik ilişkilerinin gelişmesine katkı sağlamışlardır (Kutlay, 2011).

MÜSİAD'ın İran ile işbirliğine bu kadar önem vermesine karşılık Türkiye'nin diğer önemli iş insanları derneği olan TÜSİAD İran'ı Türk-Amerikan ilişkilerine zarar verebilecek bir aktör olarak gördüğünden bu konuda hükümet yetkililerini uyarmakta ve İran ile diyaloga geçmemektedir. 2010 Haziran ayında BM Güvenlik Konseyinin İran'a yönelik yeni yaptırımlarına Türkiye'nin hayır oyu kullanmasının ardından TÜSİAD heyeti ABD'ye giderek burada dönemin Dışişleri Bakanı Hillary Clinton ile görüşmüştür. Görüşmede ağırlıklı olarak Mavi Marmara Krizi ve İran oylaması ele alınmıştır (Hürriyet, 2010). Dönemin TÜSİAD Başkanı Ümit Boyner, Gazze ile İran konularının iç içe olduğunu belirterek İran'a yönelik yaptırımlara Türkiye'nin hayır oyu vermesinin Türkiye'nin dezavantajına olacağı yorumunu yapmıştır (Milliyet, 2010). 2012 yılında Dünya Bankası'nın yeni bir programının davetlisi olarak Washington'a giden Ümit Boyner gerçekleştirdiği temaslarda İran'ın Türkiye için öneminin altını çizdiklerini açıklamış ve enerji konusunda tek bir ülkeye bağımlı olunamayacağını Türkiye açısından hassasiyetini belirttiklerini açıklamıştır (İHA, 2012). Türkiye-İran ilişkilerine olumlu yaklaşmayan TÜSİAD, Türkiye'nin İran ile yapmış olduğu ticari ilişkilerin önceki on yıl ile kıyaslanamayacak kadar artmasından çok son on yılda Türkiye-ABD ekonomik ilişkilerinin gerilediğine dikkat çekmiştir. Hâlbuki TÜSİAD gibi Türkiye'nin başlıca endüstri ve meslek kuruluşlarını temsil eden bir kuruluştan İran gibi önemli bir pazarı hem kendi çıkarları hem de Türkiye'nin bölgede ve iç ortamda sağlamaya çalıştığı barış ve huzur ortamı açısından göz ardı etmemesi beklenmektedir.

Türk-İran ilişkileri üzerine en fazla faaliyetlerde bulunan kuruluşlar düşünce kuruluşlarıdır. Türkiye'nin edindiği yeni dış politika anlayışı çerçevesinde İran'a yönelik politikasını değiştirerek aktifleştirmesiyle düşünce kuruluşları da bölgeye yönelik ilgilerini arttırmışlardır. Bu konuda en fazla faaliyetlerde bulunan düşünce kuruluşlarından biri de ulusal, bölgesel ve uluslararası sorunlara yönelik çalışmalar yapmayı ve bunları kamuoyuna sunmayı amaçlayan Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfıdır (SETA).

İran'ın nūkleer programına karřı gōsterilen tepkilerden dolayı ve özellikle ABD ile bu konuda yařadığı krizin tırmanması sonucu SETA, ađırlıklı olarak çizgisini bu konu üzerine yođunlařtırmıřtır. Bu bađlamda Vakıf 2010 yılı Mart ayında “Iran’s Nuclear Program: Contending Perspectives” adlı bir panel dūzenlemiřtir. Panelde dōnemin SETA Koordinatōrū Taha Őzhan oturma bařkanlığı yapmıř, Prof. Dr. Mahmood Monshipouri ve Prof. Dr. Būlent Aras (SETA-İTÜ) konuřmacı olarak katılmıřlardır. Panelde Tūrkiye'nin İran ile Batı arasında Őnemli bir kōprū vazifesi gōrdūđü belirtilmiř ve Batı'yı da İran'a yōnelik daha fazla diplomasi için teřvik ettiđi çabalarına vurgu yapılmıřtır (SETA, 2015). Ayrıca SETA'nın Washington DC'de faaliyet gōsteren kolu da bu konuda bir panel dūzenlemiřtir. Tūrkiye, Brezilya ve İran arasında 17 Mayıs 2011'de imzalanan Tahran Deklarasyonu'ndan bir yıl sonra, “İran Nūkleer ıkımazından Kurtuluř: Tahran Deklarasyonu'nun 1. Yılı” adlı bir panel dūzenlenmiřtir (www.turkishny.com).

Tūrkiye'nin İran politikasına ilişkin faaliyetlerde bulunan bir diğer dūřünce kuruluşu ise 1 Ocak 2009 tarihinde kurulan Ortadođu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM)'dir. 10 Aralık 2010 tarihinde ORSAM'da İran konusunda bir toplantı gerçekleştirilmiştir. ORSAM İran'ın iç siyaseti, nūkleer çalışmaları, dış politikasına ilişkin çalışan uzmanlarıyla gerçekleştirmiş olduğu konferanslar, çalıştaylar ve yuvarlak masa toplantılarıyla konuyu akademisyenler ve uzmanlar eşliğinde inceleyerek bu toplantıların sonucunda kamuoyuna ve karar alma mekanizmalarına aydınlatıcı bilgiler sunmaktadır. ORSAM İran toplantılarının ilki olan toplantıda “İran İç Dinamikleri” konusu derinlikle masaya yatırılmıştır. Bu sebeple, toplantıda Őzerinde durulan konular İran'da rejimin dayandığı bir ideoloji olarak “Siyasi şiilik”, bu ideolojinin unsurları, İran'da devlet kurumlarının yapısı ve kurumların birbirleriyle ilişkileri olmuştur (www.orsam.org.tr). ORSAM İran Yuvarlak Masa Toplantılarının ikincisi ise 20 Ocak 2011 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Toplantının ikinci konusu “İran'ın Dış Politikası ve Uluslararası Sistemdeki Yeri” olarak belirlenmiştir. Toplantıda İran dış politikasını etkileyen temel faktōrler ve bu bağlamda Őncelikle “Radikal İşlam” konusu ele alınarak bu noktanın İran dış politikasında ne Őlūde retorik ne Őlūde retoriğin Őtesine geçen bir faktōr olduğu konusu konuşulmuştur (www.orsam.org.tr).

Ayrıca 2016 yılının Ocak ayında Bařkent Tahran'da İran Dışışleri Bakanlığı būnyesindeki Ortadođu Araştırmaları Merkezinde, ORSAM, Tahran

merkezli Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (IMESS) ve Uluslararası Siyaset Bilimi Derneği (IPSA) tarafından “Bölgesel Gelişmeler Karşısında Türkiye ve İran Perspektifleri” konulu konferans düzenlenmiştir. Konferans sonrası düşünce kuruluşlarının iki ülke arasındaki ilişkilerdeki önemine değinilmiş, her iki ülkenin diplomatik kanallarının açık olmasının bölgesel sorunların çözümüne katkı sağlayacağı vurgusu yapılmıştır (www.haberler.com). Bölgesel olarak Türkiye ve İran arasında sorunlar yaşansa da düşünce kuruluşlarının bu tür konferanslar düzenleyerek diyalog kanallarını açık tutmaya çalışması ilişkilerin gerginleşmesinin önünde engel oluşturmaktadır.

On iki yıl önce çalışmalarına başlayan Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM) de Türkiye-İran ilişkileri üzerine faaliyet yürüten bir diğer düşünce kuruluşudur. 2008 yılından beri TASAM, İran Dışişleri Bakanlığı Politik ve Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü (IPIS) işbirliğinde Türkiye-İran Yuvarlak Masa Toplantıları gerçekleştirmektedir. İlki 12 Kasım 2008 tarihinde TASAM'ın ev sahipliğinde İstanbul'da ikincisi 4 Mayıs 2009'da Tahran'da yapılan yuvarlak masa toplantıları o tarihten beri İstanbul ve Tahran'da dönüşümlü olarak icra edilmektedir. “Yeni Dönem Türkiye-İran İlişkileri Fırsatlar ve Riskler” ana teması ile yapılan 8. Türkiye-İran Yuvarlak Masa Toplantısı'na İran Dışişleri Bakan Yardımcısı, Uluslararası Eğitim ve Araştırma Merkezi Başkanı ve Büyükelçi Dr. Hadi Soleimanpor'un yanı sıra birçok diplomat katılmıştır. Türkiye tarafından ise eski Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış, TASAM uzmanları ve birçok büyükelçi toplantıda yer almışlardır. Toplantılara üst düzeyde yer alan birçok devlet adamının katılması düşünce kuruluşları tarafından düzenlenen bu toplantılara verilen önem ve çalışmaların etkinliği bakımından dikkat çekmektedir. Toplantıda İran ve Türkiye'nin Suriye'de farklı düşüncelerine rağmen krizin diğer alanlara yansıtılmaması için çalışıldığı ve iki ülkenin bölgenin kalbinde yer aldığına değinilerek iki ülke arasındaki karşılıklı ziyaretlerin ve işbirliğinin önemine vurgu yapılmıştır (www.tasam.org.tr). Basının büyük bir ilgiyle takip ettiği iki ülkenin düşünce kuruluşları tarafından düzenlenen bu toplantılarda ülkeler arasındaki işbirliği alanlarını arttırmaya yönelik fikir alışverişlerinin yapılması sadece politik alanda yakınlaşmaya değil toplumların da birbirlerine yakınlaşmasına katkı sağlamıştır.

2014 yılının Ekim ayında ise Van Valiliği, Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, İran Dışişleri Bakanlığı, Yüzüncü Yıl Üniversitesi işbirliğinde TASAM

tarafından Türkiye-İran Sektörel ve Finansal Derinleşme Van Forumu düzenlenmiştir. İki gün süren foruma Türkiye ve İran'dan sektör temsilcileri, düşünce ve kanaat önderleri, sivil toplum ve düşünce kuruluşlarının yöneticileri, akademisyenler, parlamento üyeleri, çeşitli seviyede protokol temsilcileri, gözlemci diplomatik misyon temsilcileri, ilgili uzmanlar ve medya temsilcileri katılmıştır. Kamu diplomasisi, kültür ve turizm, eğitim ve dil, sağlık ve sağlık turizmi, enerji ve petrol kimya sanayi, Türkiye İran medeniyet diyalogu, lojistik, ulaştırma ve haberleşme, bankacılık ve finans, medya ve iletişim, inşaat ve alt yapı konularının konuşulduğu forum sırasında katılımcı kişi ve kurumlar hem ülkeleri hem Türkiye-İran ortak yararına forum kurumsalı altında çalışmaların genişletilmesi, İran ve Türkiye'de etkinleştirilmesine karar vermişlerdir (Milliyet, 2014). Forum kapsamında Medya ve İletişim başlığı altında Van-İran arasındaki iletişimin ileriye taşınması ve doğru enformasyon sağlanması adına Tebriz merkezli yayın yapan Asr-ı Azadi Gazetesi ile Van'da yayın yapan Şehrivan Gazetesi arasında bir protokol imzalanmıştır. Ayrıca iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilebilmesi için sivil düzeyde diyalogun artırılması gerektiğine vurgu yapılmıştır.

Son dönemlerde ise Tüm Sanayici ve İşadamları Derneği (TÜMSİAD) desteğiyle 27-30 Ekim 2016 tarihinde gerçekleştirilen “İran İhracat Zirvesi ve Fuarı” İranlı ve Türk işinsalarını bir araya getirmiştir. Zirvede Van'ın İran'a açılan bir kapı olarak bölgedeki ticaret hayatının merkezi olması için görüşmeler yapılmış, 2500 İranlı ve Türk iş adamı çeşitli görüşmeler yaparak anlaşmalara imza atmıştır. Görüldüğü gibi Türkiye ve İran her ne kadar Suriye konusunda ayrı politikalar takip etseler de her iki ülkenin ekonomisine katkı sağlayacak ve ticareti geliştirecek gelişmeler de yaşanmaktadır.

Türkiye-İran ilişkileri üzerine araştırmalar yapan düşünce kuruluşu Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV)'nın ise faaliyetlerinde dikkat çeken nokta Türkiye ve İran arasındaki ilişkileri ABD düzleminden ayrı değerlendirmemesidir. 2006 yılının Nisan ayında düzenlediği “İran'daki Son Gelişmeler Işığında Türk-Amerikan İlişkileri” ve yine 2008 yılının Nisan ayında düzenlediği “Iran's Nuclear Program from the Viewpoint of the USA” adlı yuvarlak masa toplantıları bu bağlamda değerlendirilebilir. TEPAV uzmanlarından Nihat Ali Özcan'ın hazırlamış olduğu “İran Sorununun Geleceği, Senaryolar, Bölgesel Etkiler ve Türkiye'ye Öneriler” başlıklı çalışma ABD ile İran arasındaki sorununun geleceği ve Türkiye'yi ilgilendiren

boyutlarını açıkça ortaya koymaktadır. Bu çalışma ile ABD-İran krizine alternatif senaryoları irdelenmiş, bu senaryolar da krizin Türkiye üzerine olası etkilerine değinilmiş ve böylece hükümetlere ve politika yapıcılara İran için çözüm önerileri hazırlayarak katkı sunmak amaçlanmıştır (Özcan, 2006).

TEPAV ile Uluslararası İlişkiler alanında faaliyet gösteren Washington merkezli düşünce kuruluşu Stratejik ve Uluslararası Araştırmalar Merkezi (Center for Strategic and International Studies-CSIS) ile 2012 yılının Mart ayında “ABD'nin İran Gerilimi ve Küresel Ekonomik Görünüm” başlıklı yuvarlak masa toplantısı gerçekleştirmiştir. Toplantının konuşmacısı ise CSIS Enerji uzmanı Edward Chow olmuştur. Toplantıda ABD'nin İran'a karşı nükleer kriz nedeniyle uyguladığı yaptırımlar ve bu yaptırımların Türkiye'ye olası etkileri konuşulmuştur (www.tepav.org.tr). Ağustos ayında ise TEPAV-CSIS işbirliğinde Türk ve ABD'li genç uzmanlar, Türkiye ile ABD'yi yakından ilgilendirilen NATO ve İran'ın nükleer silah politikalarını ele almışlardır. Daha önce de değinildiği gibi TEPAV Türkiye ile İran arasındaki ilişkileri ABD düzleminden izlemeye devam etmiştir.

29 Mart 2012'de TEPAV, CSIS ve Rusya Bilim Akademisi Oryantal Çalışmalar Enstitüsü (The Institute of Oriental Studies-IVRAN) ortaklığında “Türkiye-Rusya-İran İlişkileri: Ekonomi ve Enerji Boyutları” başlığı altında bir çalıştay düzenlenmiştir. TEPAV'da düzenlenen çalıştayda Türkiye, Rusya ve İran arasındaki ilişkiler uzmanların katılımıyla enerji ve ekonomi bağlamında ele alınmıştır (www.tepav.org.tr) Bu çalıştayın ikincisi ise 18-19 Haziran 2012'de yine CSIS, TEPAV ve IVRAN ortaklığında Washington'da yapılmıştır. Çalıştayda ABD, Türkiye ve Rusya'dan uzmanlar ve daha önceki büyükelçiler, İran nükleer programı konusunda Doğu Akdeniz'de, Kafkasya'da, Asya'da, Karadeniz Bölgesinde kendi ülkelerinin endişelerini ve siyasi çıkarlarını ve güvenlik haklarını incelemişlerdir (TEPAV, 2012: 3)

Sonuç

1990'lı yıllarda Türkiye-İran arasındaki ilişkilerin en sorunlu dönem olması sivil toplum alanını da etkilemiş, devletler arasında yaşanan gerginliklere bazı STK'lar da söylemleriyle katılmıştır. 2000'li yıllarda ise Türkiye-İran arasındaki ilişkilerin olumlu bir seyir izlemesi ve hızla gelişmesinin ardından STK'lar da İran konusunda faaliyetlerini yoğunlaştırmışlardır. Ekonomi alanında yaşanan gelişmeler ile iş insanları kuruluşları İran'a yönelik ticari faa-

liyetlerini artırması iki ũlke arasındaki ilişkilerin gelişmesine katkı sağlarken, siyasi diyalogun iyileşmesi neticesinde dūřunce kuruluşları da iki ũlke arasında birbirlerine yönelik tutumlarında yaşanan gelişmeler ile ilgilenmiş, dış politikayı etkilemek için yapmış oldukları faaliyetlerle önemli birer aktör konumuna gelmişlerdir. 1990'lı yıllarda iki ũlke arasındaki gerginlikten etkilenerek İran'ı bir tehdit olarak gören ve bu doğrultuda bir söylem benimseyen STK'lardan söz edilirken; günümüzde daha çok ticari temaslarda bulunmak ve işbirliği alanlarını araştırmak için iř insanları kuruluşları ve sivilleşen siyaset ile İran ile geliştirilen ilişkilerde yorum açığını kapatmak amacıyla dūřunce kuruluşlarının dış politikadaki artan rolleri dikkat çekmektedir.

Görüldüđü gibi Türkiye'deki STK'ların Türkiye'nin İran politikasına yönelik tutumlarında 1990'lar ve 2000'ler açısından iki farklı tutum söz konusudur. şüphesiz ki bunun ardında yatan gerekçenin Türkiye'nin AK Parti döneminde benimsediği yeni dış politika anlayışı çerçevesinde Türkiye ile İran arasındaki siyasi, ekonomik, kültürel ilişkilerdeki gelişmenin olduğu söylenbilir. Bu dönemde STK'lar açısından Türkiye-İran ilişkilerinde politika yapım sürecine en fazla katkıda bulunan kesimin dūřunce kuruluşları olduğu görülmektedir. Her ne kadar Türkiye'deki dūřunce kuruluşlarının sayısı yeterli olmasa da mevcutların detaylı bölgesel çalışmalar yapması, hkmetlerin bu çalışmalardan yararlanmasına ve bu çalışmaları dış politika yapım sürecinde göz önünde bulundurmasına sebep olmaktadır. Özellikle İran gibi istikrarsız ilişkilere sahip olduğumuz bir komşu ũlkeyle bölgesel liderlik mücadelesi ve nükleer kriz etrafında gelişen ilişkilerde dūřunce kuruluşlarının yapmış olduğu çalışmalar dış politika alanında karar vericilerine fayda sağlamaktadır. 1990'lı yıllar açısından dūřunce kuruluşlarında bir artış gözlenirse de 1980 askeri darbe sonrası STK'ların gelişimin engellendiği görülmektedir. 2000'li yıllar itibariyle ise karar vericilerin dūřunce kuruluşları tarafından düzenlenen yuvarlak masa toplantıları gibi faaliyetlere katılması dūřunce kuruluşlarının politika oluşturma srecinde dikkate alındığını göstermektedir.

Nongovernmental Organizations in Turkish Foreign Policy Towards Iran: An Assessment of 1900s and 2000s

Abstract: The effects of nongovernmental organizations (NGOs) on foreign policy of Turkey have been ignored and neglected for a long

time. Even though there were any significant effects during the Cold War era, in recent years the effects of NGOs on Turkish foreign policy can be seen at least at the level of discourse. Today one can say that the ability of NGOs is restricted in terms of guiding the foreign policy. Especially, the new foreign policy vision that has improved rapidly the relations between Turkey and Iran such as “zero-problems with neighbours”, “increasing interdependence through economic cooperation”, and “multidimensional foreign policy” developed in 2000s, as a result of this new visionary acts NGOs' attention to the region and effects on foreign policies have been increased significantly. In this study, we investigated the effects of NGOs on foreign policy based on the framework of relations between Turkey and Iran.

Keywords: Nongovernmental Organizations (NGOs), Foreign Policy, Turkey, Iran

Kaynakça

- Akşit**, Bahattin vd. (2003), **Sivil Toplum ve Katılımın Güçlendirilmesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü**, TÜBİTAK SBB, 3001, 1-326, TÜBİTAK Destekli Projeler Veri Tabanı, (28 Eylül 2014)
- Alkan**, A. (2002), **Dedelerimizin Devleti: Bizim Devletimiz**, İstanbul: Ötügen.
- Bayhan**, Vehbi (2002), “Demokrasi ve Sivil Toplum Örgütlerinin Engelleri: Patronaj ve Nepotizm”, **C. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, 26 (1): 1-13.
- Bayraktar**, U. (2005), “Hangi Sivil Toplum, Nasıl Bir Demokrasi: 1990'ların Türkiye'sinde Sivil Toplum(lar)”, **Sivil Toplum**, (3) 9: 9-24.
- CSIS, TEPAV** (2012), **The Turkey, Russia, Iran, U.S. Nexus: Political and Security Dimensions**, Washington.
- Çaha**, Ömer (2002), **Açık Toplum Yazıları**, İstanbul: GENDAŞ.
- Çakır**, Ruşen (2012), “Erbakan ile Erdoğan Arasındaki En Temel Fark”, Vatan, <http://www.gazetevatan.com/rusen-cakir-433566-yazar-yazisi-erbakan-ile-erdogan-arasindaki-en-temel-fark/>, (15 Ocak 2015).
- Çelik**, Ahmet Hüsrev (2006), **Sivil Toplum Kuruluşlarının Türk Dış Politikasına Etkisi** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğan**, Erhan ve Semra **Mazlum** (2006), “Türkiye'nin Dış Politikası: Yeni

- Sorunlar ve Yeni Aktörler”, (eds.) E. Doğan ve S. Mazlum (2006), **Sivil Toplum ve Dış Politika**, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Duman**, Fatih (2008), “Sivil Toplum”, (ed.) M. Türköne (2008), **Siyaset**, Ankara: Lotus (8nci Baskı) içinde: 347-377.
- Erdoğan Tosun**, Gülgün (2001), **Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi**, İstanbul: Alfa.
- Gümüüşü**, Ş. ve Deniz **Sert**, (2009), “The Power of the Devout Bourgeoisie: The Case of the Justice and Development Party in Turkey”, **Middle Eastern Studies**, 45 (6): 953-968.
- Hırai**, Yukiko (2007), “Japon Perspektifinden Türkiye’de Sivil Toplumun Yapısı: Sivil Toplum Araştırmaları Çerçevesinde Türk Sivil toplum Kuruluşlarının Ana Hatları ve Faaliyetleri”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, 3 (2): 101-129.
- İnat**, Kemal (2013), “Türkiye’nin Ortadoğu Politikaları”, (eds.), D. Dursun ve T. Arı (2013), **Ortadoğu’da Siyaset**, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları, s.188-226.
- Karaman**, Lütfullah (2014), “Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye”, <http://www.hazargrubu.org/hazar-akademi/felsefe/106-stk-turkiye.html>, (2 Ekim 2014).
- Keyman**, Fuat (2006), **Türkiye’de Sivil Toplumun Serüveni: İmkânsızlıklar İçinde Bir Vaha**, Ankara: Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM) Yayınları.
- Kutlay**, Mustafa (2011), Economy as the Practical Hand of New Turkish Foreign Policy: A Political Economy Explanation, **Insight Turkey**, 13 (1): 67-88.
- Özbaş**, Okan (2008), **Sivil toplumda Kadının Rolü** (Yayınlanmamış Dernekler Denetçiliği Yeterlilik Tezi), Ankara: İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı.
- Özbudun**, Ergun (1999), “Türkiye’de Sivil Toplum ve Demokratik Konsolidasyon”, (ed.) E. Özdalga (1999), **Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları içinde, s.112-121.
- Özcan**, N. A. (2006), **İran Sorununun Geleceği, Senaryolar, Bölgesel Etkiler ve Türkiye’ye Öneriler**, Ankara: TEPAV Ortadoğu Çalışmaları.
- Sever Cicioğlu**, Filiz (2012), “Türk Dış Politikası ve Sivil Toplum Kuruluşları: Türkiye’nin Balkanlar ve Türk Dünyasına Yönelik Politikası Üzerinden Bir Değerlendirme”, **Avrasya Strateji**, 1 (1): 75-88.
- Uzun**, Özüm (2014), “Yeniden Yapılanan Ortadoğu’da Türkiye-İran Eko-

nomik İlişkileri”, (ed.) A. Sandıklı ve E. Kaya (2014), **Ortadoğu’da Değişim ve Türkiye**, İstanbul: Bilgesam Yayınları içinde, s.81-118.

“Geçmişten Günümüze Türkiye İran İlişkileri”, *Aljazeera Turk* (6 Ocak 2014).

“MÜSİAD İran’a 60 İşadamı Götürüyor”, *Zaman* (17 Ekim 2003).

“60 Sanayiciye İran Brifingi”, *Yeni Şafak* (19 Ekim 2003).

“İran Heyetinden Ortaklık Teklifi”, *Yeni Asya*, (8 Şubat 2007).

“MÜSİAD İran İş Zirvesi Gerçekleştirdi”, *Timeturk* (8 Ekim 2009).

“MÜSİAD İran’a Yaptırım Kararını Eleştirdi”, *Milliyet* (10 Haziran 2010).

“MÜSİAD’dan İran’a 30 Milyar Dolarlık İş Birliği Çağrısı”, *Yeni Şafak* (27 Haziran 2011).

“TÜSİAD: Türk-Amerikan İlişkileri İyi Görünmüyor”, *Hürriyet* (19 Haziran 2010).

“Gazze ile İran İç İç Girilmiş, Bunlar Ayrı Konular Dedik”, *Milliyet* (19 Haziran 2010).

“İran’ın Türkiye İçin Öneminin Altını Çizdik”, *İHA* (6 Aralık 2012).

“Türkiye İran Van Forumu Sona Erdi”, *Milliyet* (26 Ekim 2014).

“MÜSİAD İran Heyeti İran’dan İş Bağlantıları ile Döndü”,

<http://www.haberler.com/musiad-heyeti-iran-dan-is-baglantilari-ile-dondu-2828265-haberi/> (20 Ocak 2015).

<http://arsiv.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=30486&q=iran-s-nuclear-program-contending-perspectives> (25 Ocak 2015).

<http://www.haberler.com/> (15 Mayıs 2015)

<http://www.haberler.com/orsam-in-iran-ziyareti-8047382-haberi/> (17 Ocak 2017).

<http://kdk.gov.tr/> (30 Haziran 2015)

<http://www.musiad.org.tr/tr-tr/haberler/baskan-haber/iran-ve-elazig-musiad-arasinda-ticari-is-birligi-protokolu-izalandi?Branch=elazig> (10 Ocak 2015).

<http://newsletter.setav.org/tr/Posta/basin-bulteni-iran-arap-bahari-iliskisi-setada-degerlendirildi.aspx> (22 Ocak 2015).

<http://www.orsam.org.tr/toplantigoster.aspx?ID=86> (28 Ocak 2015).

<http://www.orsam.org.tr/toplantigoster.aspx?ID=83> (28 Ocak 2015).

http://www.tasam.org.tr-TR/Icerik/5199/turkiye_-_iran_yuksek_rekabet_ve_is_birligi (1 Şubat 2015).

<http://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/2786> (10 Şubat 2015).

<http://www.turkishny.com/event-calendar/detail/> (22 Ocak 2015).